

PRATARMĖ. PERTRŪKIS TARP PRAEITIES IR ATEITIES

NOTRE héritage n'est précédé d'aucun testament - "mūsų paveldas buvo mums perduotas be testamentu" - galbūt tai keičiausias iš keistų ir netikėtų aforizmų, į kurį René Charas, prancūzų poetas ir rašytojas, sutelkė esmę to, kas per ketverius *résistance* metus tapo akivaizdu visai Europos rašytojų ir rašto žmonių kartai.¹ Prancūzijos žlugimas, jiems visai netikėtas įvykis, per porą dienų nušlavė jų šalies politinę sceną, ją atiduodamas groteskiškoms marionetėms, niekšams ir kvailiams; o jie, paprastai niekada nedalyvavę oficialiajame Trečiosios Respublikos gyvenime, buvo įsiurbti į politiką tarsi kokios vakuumo jėgos. Taigi nenujausdami ir veikiausiai prieš savo valią jie buvo priversti sukurti viešumos erdvę, kur - be biurokratinės butaforijos ir slapčia nuo draugų bei priešų - visa šaliai reikšminga veikla buvo paversta veiksmu ir žodžiu.

Tai netruko ilgai. Praėjus keleriems metams, jie buvo išlaisvinti nuo to, ką iš pradžių manė esant "našta", ir vėl atblokšti į tai, ką dabar žinojo esant besvoriu jų asmeninių reikalų nereikšmingumu, vėl atskirti nuo "tikrovės pasaulio" savotiška *épaisseur triste*, taja į nieką kitą, o tik į save sutelkto privataus gyvenimo "liūdnąją tankmę". Ir atsisakę "grįžti prie pačių [savo] ištakų, prie vargingiausios [savo] gyvenenos", jie galėjo grįžti tik prie seno ir tuščio konfliktuojančių ideologijų vaido, kuris, pralaimėjus bendram priešui, vėl pa-

sirodė politinėje arenoje, kad ankstesnius ginklo draugus suskaldytų į daugybę klikų, kurios nebuvo net frakcijos, ir įtrauktų juos į nesibaigiančio popierinio karo polemikas bei intrigas. Tai, ką Charas numatė ir aiškiai nujautė dar tęsiantis realiai kovai - "Jei liksiu gyvas, žinau, kad būsiu priverstas prarasti šių lemtingų metų aromata, tyliai atsisakyti (ne nuslopinti) savo brangenybes", - atsitiko. Jie prarado savo brangenybę.

Kas buvo toji brangenybė? Kaip manė jie patys, ji, atrodo, susidėjo iš dviejų susijusių dalykų: jie suprato, kad tas, kuris "įsijungė į Pasipriešinimą, *atrado save*", kad jis nebebuvo "graužiamas neįveikiamos abejonės ir gaižaus nepasitenkinimo savimi", kad jis nebeįtartinėjo savęs "nenuoširdumu" ir tuo, jog esąs "priekabus, įtartinas gyvenimo aktorius", kad jis gali ryžtis "vaikščioti nuogas". Šitaip apsinuoginusius, nusiėmusius visas kaukes - tas, kurias visuomenė uždeda savo nariams, ir tas, kurias individas susikuria pats sau, valdomas psichologinių reakcijų prieš visuomenę, - juos pirmą kartą gyvenime aplankė laisvės šmėkla, žinoma, ne dėl to, kad jie kovojo prieš tironiją ir dalykus, blogesnius už tironiją - tai buvo galima pasakyti apie kiekvieną Sąjungininkų armijų kareivį, - bet dėl to, kad jie "metė iššūkį", patys ėmėsi iniciatyvos ir šitaip, to nežinodami ar net nepastebėdami, pradėjo kurti tą juos siejančią viešumos erdvę, kurioje galėtų pasirodyti laisvė. "Į kiekvieną bendrą valgymą kviečiama laisvė ir jai skiriama kėdė. Toji kėdė lieka tuščia, bet vieta - užimta."

Europos Pasipriešinimo žmonės nebuvo nei pirmieji, nei paskutiniai, praradę savo brangenybę. Revoliucijų istorija - nuo 1776 metų vasaros Filadelfijoje ir 1789 metų vasaros Paryžiuje iki 1956 metų rudens Budapešte, politiškai artikuojanti esmingiausią moderniosios epochos sakmę, gali būti papasakota alegoriškai, kaip sakmė apie senovinę brangenybę, kuri įvairiausiomis aplinkybėmis visai netikėtai pasi-

rodo ir staiga dėl kitų paslaptinių veiksnių vėl išnyksta, tarsi ji būtų *fata morgana*. Iš tikrųjų esama daug rimtų priežasčių tikėti, kad toji brangenybė niekada nebuvo tikrovė, o tik mirażas, kad čia susiduriame ne su realybe, o su pamėkle, ir rimčiausia iš šių priežasčių yra ta, kad toji brangenybė taip ir liko bevardė. Ar egzistuoja - ne kosminėje erdvėje, o pasaulyje ir žemės žmonių reikaluose - kas nors, kas neturi net vardo? Vienaragiai ir pasakų karalaitės atrodo turį daugiau realumo negu prarastoji revoliucijų brangenybė. Ir vis dėlto, jei pažvelgsime į šios epochos pradžia, o ypač į dešimtmecius prieš jai prasidedant, savo nuostabai galime pamatyti, kad abiejose Atlanto pusėse XVIII amžius turėjo vardą šiai brangenybei, vardą, kadai jau užmirštą ir prarastą - taip ir kyla pagunda pasakyti - net anksčiau, prieš dingstant pačiai brangenybei. Šis vardas Amerikoje buvo "viešoji laimė", kurią, su jai būdingais "dorybės" ir "šlovės" obertonais, mes suprantame vargu ar geriau už jos prancūziškąjį atitikmenį "viešoji laisvė". Keblumus nulemia tai, kad abiem atvejais buvo pabrėžiamas žodis "viešoji".

Kad ir kaip ten būtų, tardamas, kad mūsų paveldas mums buvo perduotas be testamentų, poetas užsimena apie prarastosios brangenybės bevardiškumą. Toks testamentas, pasakodamas įpėdiniui, kas jam teisėtai priklausys, praeities sukauptus turtus perduoda ateičiai. Be testamentų, ar, paaiškinus metaforą, be tradicijos - kuri atrenka ir įvardija, kuri perduoda ir išsaugo, kuri parodo, kur esama brangenybių ir ko jos vertos, - atrodo, nesama valingo tęstinumo laike, todėl, kalbant žmogiškai, nėra nei praeities, nei ateities, o yra tik amžina pasaulio kaita ir jame gyvenančių būtybių biologinis ciklas. Taigi brangenybė buvo prarasta ne dėl istorinių aplinkybių ir tikrovės priešiško, bet dėl to, kad jokia tradicija nenumatė jos pasireiškimo ar įgyvendinimo būdų, ir dėl to, kad joks testamentas jos neperdavė ateičiai. Šiaip ar taip,

prarastį, galbūt neišvengiamą politinės realybės požiūriu, įtvirtino užmarštis, atminties praradimas, ištikęs ne tik įpėdinis, bet, galima sakyti, veikėjas, liudytojus, t.y. tuos, kurie akimirka laikė šią brangenybę savo delnuose, trumpai tarus, pačius gyvuosius. Juk prisiminimas, kuris tėra tik vienas, tačiau vienas svarbiausių minties būdų, yra bejėgis be išanksto egzistuojančių prasmės rėmų, ir žmogaus protas tik labai retai pajėgia išsaugoti ką nors, kas su niekuo nesusiję. Taigi pirmieji, nebepajėgę prisiminti, kokia ta brangenybė, buvo kaip tik tie, kurie ją turėjo, ir ji jiems pasirodė tokia keista, kad jie net nežinojo, kaip ją pavadinti. Tuo metu šitai jiems nerūpėjo; nors jie neatpažino savo brangenybės, bet pakankamai gerai išmanė prasmę to, ką jie padarė, ir tai, kad ši prasmė buvo anapus pergalės ir pralaimėjimo: "Veiksmas, turintis prasmę gyviesiems, turi vertę tik mirusiesiems, ir yra užbaigiamas tik tuose protuose, kurie jį paveldi ir kvestionuoja". Tragedija prasidėjo ne tada, kai visos šalies išlaisvinimas beveik savaimingai sugriovė mažas paslėptas laisvės salas, kurios vis tiek buvo pasmerktos, bet tada, kai pasirodė, jog nebėra proto, pajėgiančio perimti paveldą ir jį kvestionuoti, mąstyti apie jį ir prisiminti. Esmė yra ta, kad "užbaigimas", kurį kiekvienas sąmoningas įvykis iš tikrųjų turi įgyti protuose tų žmonių, kurie toliau turi pasakoti istoriją ir perduoti jos prasmę, išsprūdo jiems iš rankų; ir be šitokio mąstančio užbaigimo, einančio po veiksmo, be artikuliuojančios atminties paprasčiausiai nebeliko istorijos, kurią galima pasakoti.

Šioje situacijoje nėra nieko tokio, kas būtų visiškai nauja. Mes net pernelyg gerai susipažinę su besikartojančiais aistringais nepasitenkinimo protu, mintimi ir racionaliuoju diskursu protrūkiais, kurie yra natūralios reakcijos žmonių, iš savo patirties žinančių, jog mintis ir tikrovė nebesutampa, kad tikrovė nebepraleidžia minties šviesos ir kad mintis, nesusi-

jusi su įvykiu (kaip kad apskritimas nuolat susijęs su savo centru), yra linkusi arba tapti beprasmiška, arba naujai perdirbti senas tiesas, praradusias bet kokią konkrečią reikšmę. Net išankstinė šios padėties nuojauta yra tapusi įprastu dalyku. Sugrižęs iš Naujojo pasaulio, kurį mokėjo aprašyti ir analizuoti taip puikiai, kad jo kūrinys liko klasikinis ir pergyveno daugiau kaip šimtmetį trukusias radikalias permainas, Tocqueville'is gerai suprato, kad tai, ką Charas pavadino veiksmo ir įvykio "užbaigtumu", vis dar jo nepagauta; ir Charo "Mūsų paveldas buvo mums perduotas be testamentu" skamba kaip Tocqueville'io žodžių "Nuo to laiko, kai praeitis nebeapšviečia ateities, žmogaus protas klaidžioja tamsoje"² variacija. Tačiau, kiek man žinoma, vienintelį tikslų šios nemalonios padėties aprašymą randame vienoje iš tų Franzo Kafkos alegorijų, kurios šiuo požiūriu galbūt unikalios literatūroje, yra tikros παραδολαι, palytinčios ir apgaubiančios įvykį, tarsi spinduliuojančios šviesą, kuri neapšviečia jo išorinės išvaizdos, bet pasižymi rentgeno spindulių galia apnuoginti jo vidinę sąrangą, kuri mūsų atveju apima paslėptus dvasinius procesus.

Kafkos alegorija yra tokia:³

Jis turi du priešininkus: pirmasis stumia jį iš užpakalio, iš tos pusės, kur yra pradžia. Antrasis užstoja kelią priekyje. Jis grumiasi su abiem. Žinoma, pirmasis padeda grumtis jam su antruoju, nes nori stumti jį pirmyn, ir lygiai taip pat antrasis padeda jam grumtis su pirmuoju, nes stumia jį atgal. Bet taip yra tik teoriškai. Juk čia esama ne tik dviejų priešininkų, bet ir jo paties, ir kas iš tikrųjų žino jo ketinimus? Tačiau jis svajoja, kad kartą, nenuspėjama akimirka - ir tam reikės nakties, tamsesnės už visas kada nors buvusias - jis nušoks nuo grumtynių juostos ir, grumtynėse įgijęs patirtį, bus paskirtas tarpusavyje kovojančių priešininkų teisėju.

Įvykis, kurį perteikia ir peršviečia ši alegorija, savo vidine logika išplaukia iš nutikimų, kurių esmę išreiškia René Charo aforizmas. Faktiškai jis prasideda kaip tik tame taške, kur mūsų įvadinis aforizmas įvykių seką tarsi paliko kyboti